

Кадрові зміни відбулися тільки відносно керівників центральних органів державного управління та місцевих адміністрацій, а всі інші службовці, які працювали в органах виконавчої влади Центральної Ради, залишалися на своїх посадах. Сам Скоропадський негативно оцінював державний апарат, що дістався йому в спадщину від Центральної Ради⁸, тому він намагався притягнути до роботи в органах державного управління досвідчених адміністраторів, які працювали в аналогічних структурах колишньої Російської імперії, хоча це викликало невдоволення противників Гетьмана.

Негативно впливали на систему управління такі явища, як корупція державних службовців, протекціонізм, низький рівень дисциплінованості, а інколи, і відвертий саботаж.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний вісник.-1918.- №21; 2. Свод законов Российской империи.- Санкт-Петербург, 1886.- Т.3.- С.207; 3. ЦДАВО, ф. 1816, оп.2, спр.13, арк. 16; 4. ЦДАВО.- ф.1216, оп.1, спрв.78, арк. 2; 5. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХ століття.- К.- С.80; 6. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918. Київ-Філадельфія, 1995.- С.159; 7. Марголін А. Украина и политика Антанты.- Берлин, 1921.- С.17; 8. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л., Держава і право України.-К.:Либідь, 1997.- С.97.

Г.В.Журбелюк

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СЕЛЯНСТВА ПОДІЛЛЯ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ.

Доба Директорії - надзвичайно строкатий і складний час, час випробувань різних соціальних і політичних орієнтирів лідерами УНР, пошуку "революційної істини" самими трудящими масами, що мріяли про здобуття умов для соціально захищеного стабільного життя. Незважаючи на важкі умови тих часів, державний організм Директорії розвивався, адаптуючись до швидкозмінюючих подій. Щоб отримати картину, адекватну тим складним протирічним умовам життя, зрозуміти механізм дії уряду Директорії в пошуках надійної соціальної підтримки, необхідно звернутись до автентичних джерел першого рівня місцевої періодики.

Часописи Поділля вони протягом всього періоду українських визвольних змагань виходили безперервно загальною кількістю 312 одиниць і найбільш активно саме в часи Директорії (в тимчасових столицях "другої УНР" Вінниці і Кам'янець-Подільському їх нараховувалось відповідно у 1919р.- 22 і 37, у 1920р.- 22 і 21 видання)¹ - дозволяють продовжити дослідження діяльності українських урядів доби Директорії, розпочате науковцями на основі документального і наративного матеріалу, особливо мемуарів. Це значно актуалізує названу тему

Соціальна політика будь-якої держави завжди спрямовується на вирішення проблем забезпечення стабільності своєї влади, збалансованого розвитку суспільства, соціальної підтримки населення. Зрозуміло, що в ході війн і революцій в умовах різкої поляризації суспільства, катастрофічного погіршення загальної ситуації в країні, владним структурам, а особливо новоутвореним, це буває доволі важко здійснити. В таких умовах від вчасного розв'язування гострих соціальних проблем часто залежить все. Отже, вирішення питання "бути чи не бути" потребує активної політики уряду по зацікавленню в своїй перемозі станів і груп населення, що мають стати надійним тилом правлячого режиму або його захисним буфером. Правильно обраний соціально-політичний курс є однією з найнеобхідніших складових діяльності уряду, щоб владу не тільки взяти, але й надійно утримувати.

Безперечно, теза М.С. Грушевського про те, що "добре робити історію важніше, ніж гарно писати її"², може стати епіграфом до історичних і історіографічних досліджень доби українських визвольних змагань. Кожний новий уряд протягом 1919-1920р.р. спробував свої сили у визначенні і вирішенні наболілих соціальних питань. Особливу увагу привертають соціальні програми соціалістичних українських урядів. Саме вони

першими на терені новоутвореної української державності наблизились до ідеї створення соціально відповідальної держави, відмовляючись від попередньої діючої програми державної і суспільної благодійності щодо нижчих станів, найменш забезпечених верств населення, як такої, що абсолютно недостатня через свою звуженість і частковість для становлення Нової України. Умови війни і голоду, розвалу і розбрату, нестачі коштів і кадрів не зупиняли їх в цьому пориві.

Саме в таких умовах була Директорія, яка після переможного повстання проти гетьманату опинилась при владі, несучи, як було заявлено в першій Відозві, "для ворогів народу заслужену кару, а для демократії всіх націй України - визволення і повернення всіх соціальних і політичних здобутків революції"³. Розпочинаючи добу другої УНР, Директорія зразу ж почала шукати свій курс, критично оцінюючи досвід її попередників і суперників:

- Української Центральної Ради, яка, обираючи соціалістичний курс, віддала перевагу ідеї національній над соціальною і, за оцінкою В.К. Винниченка, "розійшлася із своїми масами", проводячи політику "соціально непослідовну, нерішучу, невиразну й не соціалістичну"⁴;
- гетьманату, який, долаючи наслідки напівсоціалістичної системи господарювання і орієнтуючись на створення ринкової економіки, ще "далі поглибив прірву між деклараціями і реальностями"⁵;
- більшовицького уряду, який в попередній боротьбі з Центральною Радою "через те національно перемиг, що мав в руках далеко дужчу зброю... - соціальні лозунги"⁶.

Новий курс було оголошено в Декларації від 26 грудня 1918р. як "третій шлях", спрямований на встановлення диктатури величезної маси селян, робітників, дрібних мілких ремісників (через вертикаль трудових рад на місцях і Конгресу трудового народу в центрі) з відповідною соціально зорієнтованою програмою. Директорія спробувала зразу ж голосно означити перед народними масами, що на першому місці будуть стояти соціально-економічні інтереси "працюючих класів", що рух буде республіканським і в той же час чисто національним, українським (для реабілітації української ідеї, сильно збліднілої), що він буде сприяти "національній згоді і дружньому поєднанню трудової демократії всіх націй, які заселяють українську землю". Саме через те, що це мала бути "диктатура не пролетаріату й незможного селянства, а диктатура всього трудового люду"⁷, соціально-економічна програма містила і вирішення земельного питання, і робітничий контроль, і підйом господарства, і опікування народним добробутом, і боротьбу із спекуляцією з налагодженням нормального товарообігу, і "кращі форми соціальних реформ, яких досягатиме світова, особливо західноєвропейська трудова демократія", що свідчило про те, що Директорія, на думку сучасних дослідників, вже в цій Декларації "мусила вдатись до популістських гасел"⁸, щоб розширити коло підтримки в боротьбі з небезпекою протистояння зовнішніх і внутрішніх сил.

Аналіз соціально-економічної програми грудневої Декларації 1918р. може засвідчити, що в ній простежується вплив широковідомого в Україні політико-правового акту – IV Універсалу Центральної Ради. Окремі гасла Декларації є прямим продовженням або повтором ідей, висловлених в Універсалі 25 січня 1918р.:

- знищені війною місцевості мають бути відновлені за допомогою державного скарбу;
- в самостійній УНР не повинен страждати жоден трудящий чоловік;
- уряд республіки має підняти промисли держави, розпочати творчу роботу по всіх галузях...;
- УНР бере в свої руки найважливіші області торгівлі й усі доходи з неї обертає на користь народу.

Факт такого впливу навіть і не приховувався, особливо в період діяльності Директорії першого складу (до початку лютого 1919р.), коли проходило офіційне відновлення законодавства першої УНР. "Головне питання, - на думку голови Директорії В.К. Винниченка, - вступити на шлях рішучої соціальної боротьби з усією системою буржуазного, капіталістичного ладу, з усіма його фортецями, органами, апаратами, звичаями"¹⁰. Але при цьому важливо зауважити, що Директорія продовжує пошук нових підходів у вирішенні нормотворчих питань, зокрема, у створенні окремого відділу кодифікації законів, що сприяло роботі соціального характеру.¹¹ Лідери Директорії виходили з того, що "настав час кристалізації почуття права у широких мас українського народу, його правничого інстинкту, який прислугує виключно синам України, а не чужинцям" і безпосередньо зв'язаний з вирішенням соціальних завдань.¹² Тому час творення нових законів проголошено Директорією як "подвійно нову добу": по-перше, через зміну закоснілих понять в галузі права власності і усіх соціальних змін, що звідси випливають, по-друге, через те, що до практичного вирішення соціальних проблем вперше взяли самі українці, а УНР, як матеріалізація українського духу, взялась за вирішення вистражданої протягом кількох віків ідеї соціального захисту своїх громадян¹³.

Що ж стосується соціальної опори Директорії, то тут теж варто звернутись до досвіду попередніх лідерів українського визвольного руху: М.С. Грушевський з цього приводу писав: " Як підстава української стихії, як основа соціальної і економічної структури нашого краю взагалі, селянство зостанеться фундаментом, на котрім треба будувати все".¹⁴ Саме на цю " підставу української стихії", на цей наймінливіший у політичному відношенні соціальний стан робить свою ставку Директорія. Проголошуючи основою своєї стратегічної лінії трудовий принцип як суцільно відповідний настроям широких верств населення, Директорія визначила свій основний соціальний пріоритет – селянство – і його значну частину, одягнену в військову форму, – солдатів. Саме в політиці до селянства, як основного " кита" соціальної структури існуючого (селяни склали тоді 87% населення України) і майбутнього суспільства, треба було визначитись чітко, конкретно і першочергово. А оскільки основною потребою українського трудового селянства завжди була земля, то вирішення проблеми його соціальної підтримки було пов'язано перш за все із земельною реформою. Під час панування гетьманського режиму в лавах широких мас селянства відбувалась значна радикалізація, тому гасло "соціалізації" землі сприяло значному поширенню популярності Директорії і приєднанню до повстанського антигетьманського руху значних мас українського селянства, про що яскраво свідчить вся різнобарвна палітра періодичних видань Поділля. Різне збільшення війська саме за рахунок селян гостро поставило перед Директорією не тільки проблеми постачання. Необхідно було конкретно і терміново задовольнити невгамований голод мільйонів селян, для чого чітко визначитись в проблемі землекористування.

Так, Земельний закон від 8.01.1919 р., розроблений урядом В.Чеховського і затверджений Директорією на чолі з В.Винниченком, і Універсал Трудового конгресу України, прийнятий 28.01.1919 р., ще раз визначили основні завдання в земельному питанні:

- скасування права приватної власності на землю;
- проведення подальшої роботи в галузі земельної реформи з передачею землі без викупу трудовому народові.¹⁵

Таким чином, принцип "соціалізації" землі, проголошений в добу першої УНР, залишається основоположним, що стало результатом безпосереднього впливу головуєчого в Директорії В.Винниченка і означало продовження розпочатого у 1917 р. соціалістичного експериментування без чіткого визначення соціального орієнтиру. І оскільки практичне втілення в життя земельної реформи, проведення конкретних вимірювань землі для нарізки наділів в силу різних обставин відкладалось до весни, перші кроки по взяттю на облік і оборону основних осередків агрокультури України (селекційних станцій, а їх тоді нараховувалося близько 20, дослідницьких зразкових полів,

розплідників, сільськогосподарських і ветеринарно-фельдшерських шкіл, всієї племінної високопродуктивної худоби) заслуговують на увагу дослідників.¹⁶

Під тиском зовніх обставин (перемоги більшовицьких військ і гарячкових пошуків союзників, жорстоких вимог Антанти щодо просоціалістичного курсу Директорії), під впливом внутрішньої загрози “нового пригнічення”, якою стали анархічні явища в Україні, Кабінет Міністрів В.Чеховського подає у відставку, “розв’язуючи руки Директорії і даючи їй можливість утворити кабінет, який відповідав би даному складному моменту”.¹⁷ Саме тоді була зроблена заява, що на перше місце вийшло питання “ні в якому разі не допустити анархії, а саме в Подолії, Волині, Херсонщині і Київщині, у 4 губерніях Правобережжя”¹⁸, отже, уряд повинен навести в країні порядок. А далі Директорія, очолювана самим С.В.Петлюрою, і новопризначений уряд С.Остапенко, знову обіцяючи “твердо стояти” на боці інтересів широких трудових мас без конкретних уточнень соціально-політичного характеру, починають демонструвати “новий курс”. Показовим у цьому відношенні став новий “Закон про тимчасове користування землею у 1919 р.”, який може засвідчити бажання Директорії провести деякі зміни в своїй соціальній орієнтації.

Новий закон апелює до попереднього Земельного закону від 8.01.1919 р. і щодо його ст.27 дає нове тлумачення права землекористування. Малоземельні і безземельні селяни, які раніш, так і зараз, мали право на першочергове отримання наділу, але при цьому вони отримували землю в користування тільки на один орний рік, тобто до осені, тільки для землеробського використання її і тільки за умов сплати за землю “суми забезпечення”, яка дорівнювала сумі всіх земських і державних податей за 1919 р.. Гроші ці повертались селянину восени за умов розрахування з державою за землю і сплати третини ярового хлібу (відносно озимини і сінокосів подібні законопроекти ще допрацьовувались). В разі отримання наділу, попередньо зораного, селянин повинен був сплатити за оранку додатково. А у випадках виділення недостатньо якісної землі повітові земські управи, яким передавалось управління усіма землями Запасного державного фонду на місцях, зменшували платню на визначену в кожному конкретному випадку частину врожаю.¹⁹

Саме таким шляхом Директорія намагалась повернути селян до землі, відірвавши їх від анархічної вольниці, повернути почуття обов’язку за отримане право користування землею, почуття громадянської відповідальності за відбудову зруйнованого господарства країни, відокремити і підтримати бажуючих працювати на землі селян, які тільки і могли становити надійну соціальну опору влади. Впровадження положення про “суми забезпечення” і конкретне регламентування умов розрахунку з державою свідчило про те, що Директорія, змінюючи курс, дійсно почала правішати, переходячи до конкретних справ налагодження порядку на землі.

З метою поширення інформації серед селян щодо нового закону при Міністерстві земельних справ (далі МЗС) було створено Інформаційно-видавничий відділ, а для реалізації реформи заплановано такі кроки:

1. Введення контролю за наявністю спеціалістів-практиків землеробської справи в кожному повіті. Відповідальні за цю роботу земські повітові управи розпочали її зразу ж, про що свідчать подільські повітові і селянські газети.
2. Впровадження системи сільськогосподарської позики, яку намічалось використовувати на закупку землеробських машин, знарядь праці, добрив, покращення насінневого і племінного фонду. Це було особливо актуальним для Поділля через велику скруту, про яку повідомляли газети (“машини зносились до останку, добре насіння залишилось тільки в невеликій кількості неподілених господарств. Порошкові добрива відсутні. А органічних не вистачає через зменшення кількості худоби вдвічі”).²⁰ Тут, безумовно, був використаний досвід уряду П.Скоропадського, який в умовах своїх ринкових експериментів ввів “Новий порядок фінансування”, згідно з яким надавалась на демократичних умовах дешева

позичка всім дрібним землевласникам під заставу їх землі в разі, коли за ними не рахувалось більше двох піврічних недоїмок. Як тоді, так і 1919 р., умови відкриття кредиту враховували і можливості сільськогосподарської одиниці, і їх потреби.²¹

3. Активне залучення до проведення реформи сільськогосподарських організацій. Саме на кооперативний рух, на "Господарсоюз" покладались особливі надії в питанні проведення інструктування щодо земельної реформи, консультування з найнеобхідніших агротехнічних питань, в організації постачання і збуту. В Липовецькій селянській газеті "Народне життя" підкреслювалось, "що в часи надзвичайної економічної кризи єдина галузь сільського життя, що витримує боротьбу з усіма руйнуючими силами – це місцева кооперація".²² Державна підтримка кооперації була достатньо активною, про що свідчать газетні матеріали. Кооперативне життя, розвиток різних форм сільськогосподарських кооперативів, в тому числі і багатопрофільних, поширення головної ідеї кооперації "один за всіх і всі за одного" – про це йшлося на сторінках подільських видань. На цьому фоні особливо помітними були повідомлення про матеріальну підтримку подолянами справи створення кооперативного інституту ім. Туган-Барановського, розпочатої державою, що стало виявленням громадської активності населення.²³
4. Передача живого і мертвого реманенту в користування сільським господарям (Закон від 23.03.1919 р.), що здійснювалась протягом весни – літа 1919 р.²⁴
5. Перерахування всіх можливостей лісового господарства і наведення порядку в управлінні і експлуатації лісами, що було особливо актуальним для Поділля, де почалась стихійна вирубка лісів.²⁵
6. Надання конкретної дієвої допомоги селянам в боротьбі із чумою і іншими захворюваннями. Ветеринарні заходи стали виявом справжньої державної турботи і підтримки сільських господарств, адже втрата для селянина його свійських тварин, особливо коней, була в моральному плані дуже болючою, а в матеріальному-нелегко виправною, бо пара добрих коней тоді коштувала до 3 тис. грн. Перед початком посівної в МЗС був створений Ветеринарний департамент, який розпочав профілактично-лікувальну роботу на місцях за рахунок державних (1,5 млн. грн.) і земських грошей.²⁶ Паралельно з цим велась активна боротьба з пошестями. Так для подолання пошесті тифу на Поділлі в умовах абсолютно недостатньої допомоги сільському населенню Директорія залучає сили Військово-Санітарної управи.²⁷

Робота з періодикою 1918 – 1920 р.р. дозволяє глибоко проникнутись тими проблемами, якими жив уряд. Викликає подив і повагу той факт, що працюючи в таких нелегких умовах, при постійних нестачах, уряд не тільки допускає критику на свою адресу, але й закликає пресу "піддавати її дії найгострішій критиці".²⁸ І це все відбувалось тоді, коли на тимчасово захоплених денікінцями землях України не тільки відновлювалось поміщицьке землеволодіння, а й проводились з'їзди великих землевласників, на яких вже обіцяли роздати майбутнім визволителям Поділля – білим офіцерам – по 15 дес. чорноземів.²⁹

Спроба Директорії за допомогою "Закону про тимчасове користування землею" підняти активність хліборобського потенціалу до кардинальних змін не призвела. В умовах підвищеної революціонізації і анархізації селян намагання уряду С.Остапенка розпочати добу справжнього господарювання, переходячи на більш праві позиції, була приречена на поразку. Ці спроби стали тільки приводом для звинувачень більшовиками на адресу Директорії в контрреволюційності і визначенні в ролі її головної соціальної бази - кулацтва.

В умовах подальшого загострення внутрішнього становища (через большевизацію селянських мас за активізувалась опозиція, зокрема кам'янецька) і відносної стабілізації на фронті Директорія знов робить крок вліво, відновлюючи соціалістичну орієнтацію. Новий уряд Б.Матроса в оприлюдненій 12 квітня 1919 р. Декларації наголошує на можливості

зміцнення демократичного ладу, організації робітничо-селянських трудових рад для контролю за діяльністю місцевої влади з метою відновлення соціалістичних завоювань, на що виділялись навіть бюджетні кошти. Уряд УНР обіцяв “докласти зусиль для того, щоб відновити продуктивну діяльність селянського труда” і навіть заснував Департамент Земельної реформи.³⁰

Від початку квітня до кінця літа 1919 р. ця проблема була в полі зору уряду Б.Матроса, але її вирішенню, крім фронтових питань, постійно заважали різні чинники: правий заколот в Рівно отамана В.Оскілка, складні взаємини з зорієнтованими на захід галичанами, сварки між волосними адміністраціями. В умовах майже повністю зруйнованого господарського організму продовжують лунати соціалістичні гасла, але магнетизм їх вже значно зменшився. Тому в червні 1919 р., відзначаючи другу річницю прийняття Центральною Радою І Універсалу, для підтримки революційного запалу у селян і для підтвердження вірності Директорії обраному курсу в питаннях земельного устрою в офіційних органах, зокрема у “Віснику УНР”, який редагував сам директор Департаменту преси, друкується текст Універсалу. Це зайвий раз нагадувало селянам, що Директорія не змінила позицій попереднього курсу на самостійність: “ніхто краще нас не може знати, чого нам треба, ніхто краще самих селян не може знати, як порякувати своєю землею”³¹. Але така ретроспектива не давала почуття радості, тому що революційне гасло “землю селянам” на Україні так і не довело до логічного завершення”. З “одібранням всіх земель у власність народу” достатньо швидко визначились і українські соціалісти з програмою соціалізації, і російські більшовики- з націоналізацією, а от наступний крок, пов’язаний з практичним зближенням Директорії з інтересами селянства, затримувався. На цьому фоні постає цікава нотатка, зроблена в більшовицькій газеті “Сільська біднота” про те, що “перед масою українських селян постає складне питання про вибір між двома ворогуючими силами – Директорією і більшовицькою владою. Цей вибір потребує від селян здатності розібратися, тому що обидві сторони при всій своїй непримиренності в гаслах мають багато спільного”.³²

Отже, з одного боку, простежується постійне бажання з боку Директорії нагадати селянам, що про свої революційні обіцянки вона не забула, що земельне питання є одним з найважливіших в діяльності уряду, і що Директорія бере відповідальність за це. Таку позицію підтримують і подільські газети, які наголошують, що “наділення селян землею відтягати ніяк не можна. Воно триває вже два роки, а селяни все без землі. Наділення безземельного і малоземельного селянина – велика моральна і матеріальна зброя проти ворога. Врятувати незалежність ми можемо тільки селянством і козаками, наділеними землею”. Саме з метою наділення землею у всі звільнені волості Поділля висилають по кілька землемірів.³³

З іншого боку, як і раніше, Директорія і уряд знов прислухаються до тих голосів, які висловлюють незадоволення безплідними експериментами лівого толку. В пресі з’являються листи селян, редакційні матеріали про те, що до землі, як і до всього народного добробуту, треба ставитись більш відповідально, з почуттям господаря. “Для забезпечення фінансово-економічних інтересів України важливо, щоб монастирські і поміщицькі землі переходили до селян хоч не за великий викуп державі, гроші з якого зміцнили б українську валюту”.³⁴

Отаким недостатньо чітко визначений підхід до земельної реформи призвів “до появи на Поділлі так званих ”темних договорів”. Боячись повернення колишніх господарів, селяни уклали договори з колишніми власниками, засіюючи їх землю і свої наділи насінням власників, отримуючи за це невелику платню з умовою збільшення суми в разі підвищення податків за землю. І хоча МЗС пояснювало селянам, що всі договори з колишніми власниками землі рішуче скасовуються,³⁵ це явище було не на користь Директорії. Воно яскраво свідчило про невпевненість селян. До цього можна додати тільки відверте визнання того факту, що через історично складні обставини “проведення земельної реформи в цілому не виявляється можливим”,³⁶ тому відкладається на

невизначений термін. При такій позиції годі було сподіватись на гарячу підтримку Директорії трудовим селянством. Всі правові акти, що виходили пізніше і так чи інакше торкались селянства, сприймались ним неоднозначно і критично.

Серед таких – наказ про відкриття сільськогосподарського факультету при Кам'янець-Подільському університеті, який селяни прийняли нейтрально.³⁷ А ось Закон про хлібну повинність з урожаю 1919 р., що регламентував умови розрахунку з державою, селяни зустріли насторожено. Так, враховуючи цей закон і постанову МЗС, земельні управи на місцях проводили заходи по організації збору хліба негайно (з урахуванням небезпеки військового часу), суто контрольовано (для цього при губернських і повітових земських управах створювали спецвідділи контролю і реалізації врожаю), із залученням додаткової робочої сили (за рахунок містечкових і міських артілей робочих і урядовців), із організацією охорони врожаю військовими і проведенням термінової молотьби. (Велика оперативність і послідовність, але не в тих питаннях, де чекали селяни!) Закон проголошував: “що всі громадяни повинні повернути державі частину врожаю натурою за користування землею із запасного фонду (третину з озимини і ярових), зерно, взяте у поміщика повертається натурою, а врожай озимини, засіяний поміщиками, належить державі і збирається силами малоземельних і безземельних за частину збіжжя”³⁸. Широко інформуючи селян про всі ці положення, деякі часописи подають паралельно порівняльні відомості про врожай зернових на Україні протягом 1911-1918 р.р. (зменшення збору жита на 31%, озимої пшениці - на 71%, ярової – на 11%).³⁹ Така інформація повинна була загострити почуття громадянської відповідальності селян за збір врожаю та вчасну виплату податків.

У добу Директорії стало традицією: кожний новий уряд, а це вже був четвертий за своїм порядковим номером уряд, який очолив І.Мазепа, починав свою діяльність з реформування в галузі землекористування. У нових “Умовах користування землею” уряд проводить ідею “надання можливості отримати землю в користування всім бажаючим селянам без обмеження кількості землі з метою не допустити пустування землеробських угідь”.⁴⁰ Саме до такого безгосподарного стану була доведена подільська земля, - і вона потребувала оперативного втручання.

З цього приводу редакція щотижневого подільського часопису для селян робітників і козаків “Селянська громада” (який, як і “Вісник УНР”, видавався Міністерством преси і друку), усвідомлюючи відповідальність і високе покликання своєї місії організатора і вихователя селянських мас, пускається в довгі розміркування щодо долі земельної реформи і причин критичного настрою селян, спробує розрадити селян словом надії і закликком “непохитно боротись за демократичні здобутки української революції”⁴¹. На цьому фоні поява ще двох Законів (вони були прийняті протягом одного місяця) про видачу службовцям державних інститутів постійних відсоткових надбавок і додаткової одноразової грошової допомоги (Закон від 18.07. і 10.08.1919 р.) як засобу боротьби з дорожнечею, єдиним джерелом яких міг бути тільки селянський хліб нового врожаю⁴², може сприйматись як зразок соціально-політичної непослідовності правлячого режиму, що стало наслідком безконечних політичних міжпартійних чвар.

Загалом тривалі міжпартійні дискусії, що продовжувались і влітку 1919 р., постійно впливали на соціальну політику щодо селянства, викликаючи вагання між соціалістичними і загальнодемократичними гаслами. Ці вагання втратили актуальність з прийняттям “Декларації” 12.08.1919 р., в якій означився відхід від соціалістичної програми і трудового принципу та наближення в перспективі до будівництва України на основі європейських зразків: “Для забезпечення ладу і спокою уряд повинен опертись на весь народ, притягнути до державної праці всі верстви суспільства, яким дорогі здобутки української революції, незалежність нашої Республіки”⁴³. У багатьох листах селян Поділля, які стали відгуком на серпневу Декларацію, висловлювалось сподівання на те, що “заведення парламентарного ладу будуть супроводжувати кардинальні зрушення земельного питання”⁴⁴. Разом з тим, частина селян бажала отримати конкретні

роз'яснення від уряду щодо "щиронародного парламентаризму і проведення найближчих соціально-економічних реформ"⁴⁵. Одним із таких найближчих кроків став "Закон про розрахункові ціни на хліб", який встановлював твердо фіксовані ціни на пшеницю і жито з урахуванням інтересів селян, порядок збереження і відпуску хліба, що певним чином сприяло стабілізації економічної ситуації⁴⁶. Уряд потроху правішав. Про це свідчить навіть зміна в системі розподілу хліба і відмова від старої карткової системи продуктопостачання, заснованої на розподілі населення за класовими категоріями ("по – більшовицьки"), утворення нового Департаменту – хлібного.⁴⁷

Навесні 1920 р. після повернення українського уряду із Польщі питання про долю селянства продовжують дебатовати. Ось відлуння цих дебатів. "Селянське життя, - писалось в одному з листів до редакції громадського позапартійного часопису "Хвиля" (з поверненням Директорії він перетворився в орган Вінницької Української Ради), - селяни України складають основу її матеріального і економічного добробуту. Тому питання про поліпшення устаткування умов хліборобського життя повинно лежати в центрі уваги і не сходити із черги державних питань... Як кожний живий організм, селянство цілком залежить від умов життя, які необхідно покращувати".⁴⁸ А в передовій статті цього часопису знаходимо: "В хліборобській Україні першорядне питання – питання земельне. Центральна Рада, як тоді здавалось, вирішила його в бажаній формі. За останній час помічалась тенденція селянства придбати землю у власність, бо зимою землю дають, а восени разом із хлібом відбирають!"⁴⁹

Логічним завершенням таких селянських думок і продовженням курсу серпневої постанови Ради Міністрів стала Декларація наступного уряду на чолі В.Пропоковичем (26.05.1920 р.). Саме тут було проголошено перехід на рейки ринкового суспільства. Обіцяючи подбати про поліпшення народного господарства в цілому і сільського господарства зокрема, уряд планував "вжити заходів, щоб притягнути приватну ініціативу до відбудови зруйнованого господарства, промисловості дрібної та великої, підтримати ремісничу справу, щоб вони могли розвиватись за найбільш сприятливих обставин. Однаково буде застережено волю і розвиток торгу".⁵⁰ В Декларації вже відсутня згадка "про передачу земель без викупу", а йдеться про те, що земля і надалі повинна залишатись в користуванні громадян, які її обробляють і обсівають, до моменту вирішення земельної справи "голосом самого народу" згідно з інтересами як селянського, так і загальнодержавного господарства. Таке вирішення найважливішої з усіх соціально-економічних проблем стало результатом поступової еволюції уряду Директорії від соціалістичних експериментів у соціально розмитих програмах до пошуку загальнодемократичного шляху. Це рішення стало проявом його переорієнтування у визначенні своєї соціальної опори, оскільки продуктивні можливості бідняцької, "малоземельно-безземельної" маси виявились недостатніми, перспективи окреслювались більш чіткими, але ліміт довіри селянства вже вичерпався.

На кінець виснажливої, майже дворічної боротьби Директорія, як до речі і більшовизм в той час, стала "партією без опори".

Проста людність нейтралітетом байдужості, а часом озброєної ворожості захищала свій економічний добробут від невмілого господарювання. Земля не дарує непродуманих експериментів. Коливання Директорії, її довготривалі підходи до земельної реформи без чітко означеного центру тяжіння стали сумним наслідком загальної державницької немочі.

Політика соціальної підтримки селянства стала однією з найдраматичніших сторінок українських визвольних змагань. Тому, незважаючи на достатньо активний вплив Директорії на процес виховання серед селян, почуття Громадянина, ідея створення соціально-відповідальної держави залишилась ледь окресленою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белінський М. Часописи Поділля (в межах УСРР).- Вінниця.-1927.-С.26; 2. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. - К., 1991.-С.154; 3. Республіканські вісті (Вінниця).-1918.-29 лист; 4. Винниченко В.К. Відродження нації: історія української революції III.1917-ХІІ.1919. У 3-х Ч.-К., 1990.-ч.2.-С.89; 5. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України 1917-1920: Центральна Рада. Гетьманство. Директорія.-К., 1997.-С.109; 6. Винниченко В.К.Цит. праця. - Ч.3.- С.135; 7. Там же. - С.141; 8. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Цит. праця. - С.120; 9. Вивід прав України. - Л., 1991.- С.100-101; Вісник УНР. - 1919.-7 лют.; 10. Винниченко В.К. Цит. праця. - Ч.3.-С.139; 11. Вісник УНР.-1918.-17,21 груд.; 12. Там же.-1919.-7 лют.; 13. Там же; 14. Грушевський М.С. На порозі нової України. - К.,1918.-С.36-37; 15. Вісник УНР. -1919.-7 лют.; 16. Народна воля (Кам'янець - Под.)-1919.-5 січ.; 17. Свободное слово (Вінниця).-1919.-4 фебр.; Народна воля.-1919.- 5 лют.; 18. Свободное слово.-1919.-5 фебр.; 19. Подольское слово (Вінниця).-1919.-18 март.; 20. Так же; Народне життя (Липовець).-1919.-20 бер.; Наш шлях (Кам'янець-Под.)-1919.-17 квіт.; 21. Слово о Подоллі (Вінниця).-1918.- 20 сент.; Свободное слово.-1919.-15 апр.; 22. Народне життя (Кам'янець-Под.)-1919.- 30 вер.; 23. Хвиля (Вінниця).-1919.- 25 трав.; 24. Вісник УНР.-1919.-1 лип.; 25. Свободное слово.- 1919.-25 фебр.; Подольское слово.-1919.-25 фебр.; 26. Свободное слово.-1919.-5,25, фебр.; Подольское слово.-1919.-28 фебр.; 27. Подольское слово.-1919.-1 март.; 28. Свободное слово.-1919.-5 фебр.; 29. Подольское слово.-1919.-28 фебр.; 30. Громада (Кам'янець-Под.)-1919.-19 черв.; Вісник УНР.-1919.-2 лип.; 31. Вісник УНР.-1919.-29 чер.; 32. Сільська біднота (Вінниця).-1919.-23 трав.-С.4.; 33. Новий шлях (Кам'янець-Под.)-1919.-14 черв.-С.4.;17 черв.-С.2.; 34. Винницькая жизнь.-1919.-29 икон.; Новий шлях.-1919.-17 черв.; 35. Новий шлях.-1919.-21 черв.; 36. Винницькая жизнь.-1919.-3 окт.; 37. Вісник УНР.-1919.-2 лип.; Селянська громада (Вінниця).-1919.-19 серп.;19 вер.; 38. Нова Україна.-1919.-5 серп.;6 серп.; 39. Новий шлях.-1919.-21 черв.; 40. Селянська громада.-1919.-21 вер.; 41. Селянська громада.-1919.-28 вер.; 42. Шлях (Вінниця).-1919.-22 серп.;30 серп.;16 вер.; 43. Вісник УНР.-1919.-16 серп.; 44. Селянська думка (Вінниця).-1919.-7 вер.; 45. Селянська думка.-1919.-8 вер.; Народне життя.-1919.-3 жовт.; 46. Шлях.-1919.-8 жовт.; 47. Селянська думка.-1919.-29 серп.;10 вер.; Шлях.-1919.-8 жовт.; 48. Хвиля.-1920.-14 трав.;18 трав.; 49. Хвиля.-1920.-8 трав.; 50. Україна.-1920.-29 трав.

В.В.Кулібабчук

ДО ПИТАННЯ ПРО МОБІЛІЗАЦІЮ І УЧАСТЬ СИБІРЯКІВ У ВИЗВОЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМЛІ ВІД ПОЛЬСЬКИХ ВІЙСЬК (1920 Р.)

Важкий, тернистий шлях проходить Україна у своєму державотворенні, у боротьбі за свою незалежність, суверенність. Не дуже вагомим для історії, але відчутним для народу України був 1920 р., коли значну її частину заповнили польські легіонери, і взаємовідносини між Польщею та Україною були досить складними.

Але, порівнюючи минулі і сучасні часи, із задоволенням можна констатувати, що сучасні Україна і Польща знаходяться в інших стосунках: дружні відносини між цими країнами є найвагомим завоюванням народів цих двох держав. А в удосконаленні, зміцненні цих результатів допомагає історія, якою ніхто не має права нехтувати.

Разом з тим необхідно відзначити, що сьогодні проблема висвітлення історичного періоду у долі України в 1920 р. є не з легких завдань учених. У зв'язку з новим статусом країни на міжнародній арені, розвитком нового політичного мислення, зокрема, в українському суспільстві, вимагаються дещо неординарні, більш помірковані (не односторонні) підходи щодо характеристики діяльності тих чи інших державних діячів, тих чи інших подій, що відбувалися на українських теренах.

Торкаючись загальнополітичного й ідеологічного стану України в 1920 р., особливо у його першій половині, важливо звернути увагу на те, що він був дуже різноманітним. З одного боку, Україна була під впливом політичних сил, які прагнули до національної незалежності, суверенітету, з іншого, тих сил, які спрямовували свої дії до "перемоги світової революції". До перших належали С.Петлюра і його прибічники, до других - Росія з її керівництвом. І, дійсно, незаперечним історичним фактом є те, що в Україні після розгрому Денікіна радянськими військами (лютий 1920 р.), діяла радянська влада на чолі з більшовиками. Разом з тим, значною популярністю користувався С.Петлюра, який в той час вважався керівником УНР, хоча в основному знаходився за її межами - у Польщі. Він готував там основу для боротьби і звільнення України від комуністичної ідеології та радянської влади, спрямовував свої дії на пошуки шляхів